ZAMONAVIY O‘ZBEK QISSALARIDA MILLIY KOLORITNING RUHIY TASVIRI

E’zoza Baxriddinova
Alimboyeva Zilola
O‘zMPU talabalari.
Rajabova Xulkar
O‘zMPU o‘qituvchisi, f.f.f.d., PhD.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24039925

Annotatsiya. *Maqolada zamonaviy o‘zbek qissalarida milliy koloritning qahramonlar ruhiyati, dunyoqarashi va xulq-atvorini yoritishdagi badiiy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Milliy urf-odatlar, oilaviy munosabatlar, mahalla muhiti, til va xalqona tafakkur unsurlarining personaj ichki olamini ochishdagi o‘rni nazariy jihatdan izohlanadi. Milliy kolorit faqat tashqi manzara emas, balki qahramonning ruhiy tajribasi va ma’naviy tanlovlarini belgilovchi muhim badiiy omil sifatida qaraladi.*

Kalit so‘zlar: *zamonaviy qissa, milliy kolorit, ruhiy tasvir, xarakter, urf-odat, milliy tafakkur, badiiy detal.*

Аннотация. *В статье рассматриваются художественные возможности национального колорита в изображении внутреннего мира героев современных узбекских повестей. Анализируется роль традиций, семейных отношений, махаллинской среды, языка и народного мировосприятия в раскрытии характера и психологических переживаний персонажей. Национальный колорит интерпретируется не только как описание быта, но и как важный фактор формирования духовного опыта и нравственного выбора героя.*

Ключевые слова: *современная повесть, национальный колорит, психологическое изображение, характер, традиции, национальное мышление.*

Abstract. *This article explores the artistic role of national colour in portraying the inner world of characters in contemporary Uzbek novellas. It discusses how customs, family relations, the mahalla environment, language, and folk mentality contribute to the representation of character and psychological experience. National colour is treated not merely as a depiction of everyday life, but as an artistic factor shaping a character’s spiritual experience and moral choices.*

Keywords: *contemporary novella, national colour, psychological portrayal, character, customs, national mentality.*

KIRISH

Badiiy adabiyotda milliy kolorit xalqning tarixiy xotirasi, turmush tarzi, qadriyatlari, tili va ruhiy olamini aks ettiruvchi muhim estetik hodisadir. U asarda faqat kiyim-kechak, taom, marosim yoki makon tasviri bilan cheklanmaydi. Milliylik qahramonning fikrlash tarzida, voqealarga munosabatida, quvonch va iztiroblarini ifodalashida ham namoyon bo‘ladi. Shu sababli zamonaviy o‘zbek qissalarida milliy kolorit va ruhiy tasvir munosabatini o‘rganish personaj xarakterining badiiy talqinini chuqurroq anglashga yordam beradi. Bugungi qissalarda an’anaviy qadriyatlar bilan zamonaviy hayot talablari o‘rtasidagi munosabat, avlodlar qarashlaridagi farq, shaxsiy istak va ijtimoiy mas’uliyat to‘qnashuvi kabi masalalar ko‘p uchraydi.

Bunday vaziyatlarda milliy muhit qahramonning ichki ziddiyatlarini kuchaytirishi yoki ularni hal etish yo‘lini belgilashi mumkin.

MILLIY KOLORIT VA RUHIY TASVIR MUNOSABATI

Milliy kolorit — muayyan xalqning hayoti, qadriyatlari, urf-odatlari, nutqiy xususiyatlari va dunyoqarashini badiiy ifodalovchi belgilar tizimidir. Ruhiy tasvir esa qahramonning kechinmalari, ikkilanishlari, xotiralari, qo‘rquv va umidlari, ichki monologi hamda qaror qabul qilish jarayonini yoritadi. Bu ikki qatlam o‘zaro bog‘liq: milliy muhit qahramonning ruhiy holatiga ta’sir qiladi, uning ichki dunyosi esa milliy qadriyatlarni qanday qabul etishini ko‘rsatadi.

Masalan, oilaviy yig‘in, to‘y, aza, mehmondo‘stlik yoki mahalla munosabatlari qissada oddiy voqea sifatida emas, balki qahramonning o‘zini jamiyat oldida qanday his etishini ko‘rsatuvchi vaziyat sifatida xizmat qilishi mumkin. Qahramonning kattalar oldidagi sukuti, qarindoshlar fikriga munosabati yoki el-yurt gapidan xavotirlanishi uning ruhiy olamidagi ijtimoiy mas’uliyat, uyat, or-nomus va mustaqil qaror o‘rtasidagi murakkablikni ochadi.

Shu jihatdan milliy kolorit ruhiy tasvir uchun tayyor bezak emas, balki xarakter shakllanadigan ma’naviy va ijtimoiy makondir. Muallif milliy muhitni ishonarli tasvirlaganida, qahramonning ichki ziddiyatlari ham hayotiy va tabiiy ko‘rinadi.

URF-ODATLAR, OILA VA MAHALLA MUHITINING BADIIY VAZIFASI

O‘zbek qissalarida oila va mahalla ko‘pincha shaxsning o‘zligini anglashida muhim o‘rin tutadi. Oiladagi mehr, talabchanlik, sukut yoki kelishmovchilik qahramon ruhiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Kattalar va yoshlar qarashlari o‘rtasidagi tafovut esa an’anani saqlash bilan yangicha yashash istagi o‘rtasidagi ichki kurashni yuzaga chiqaradi.

Urf-odatlarning badiiy talqini ham bir yoqlama bo‘lmasligi lozim. An’ana qahramonga tayanch, birdamlik va ma’naviy davomiylik berishi mumkin; ayrim vaziyatlarda esa jamoatchilik fikri yoki qat’iy kutilmalar shaxsning o‘z istaklarini ochiq aytishiga to‘sqinlik qiladi. Bunday qarama-qarshiliklar qahramon ruhiyatining murakkabligini ko‘rsatadi. Yozuvchi milliy qadriyatlarni shunchaki maqtash yoki inkor etish o‘rniga, ularning inson taqdiridagi turlicha ta’sirini badiiy vaziyatlar orqali ochib berishi mumkin.

Mahalla muhiti ham qahramonning ichki dunyosini yorituvchi vositadir. Qo‘ni-qo‘shnichilik, o‘zaro yordam, obro‘ va jamoa oldidagi mas’uliyat kabi tushunchalar insonning xatti-harakatiga ta’sir qiladi. Shu bilan birga, boshqalarning bahosidan xavotirlanish, sirni yashirish yoki o‘zini oqlashga urinish kabi ruhiy holatlar ham shu ijtimoiy makonda yuzaga keladi.

TIL, XOTIRA VA BADIIY DETAL

Milliy koloritni yuzaga chiqarishda tilning o‘rni katta. Maqol, matal, ibora, murojaat shakllari va xalqona qiyoslar qahramonning qaysi muhitda voyaga yetganini hamda voqealarni qanday idrok etishini bildiradi. Personaj nutqidagi o‘ziga xoslik uning yoshi, tajribasi, ijtimoiy mavqei va ruhiy holati haqida qo‘shimcha ma’lumot beradi.

Xotira ham milliy va shaxsiy tajribani bog‘lovchi vosita sanaladi. Bolalik manzaralari, ota-ona nasihati, qadimiy uy, hovli yoki avloddan-avlodga o‘tgan buyum qahramon uchun oddiy narsa bo‘lib qolmay, ma’naviy tayanch yoki iztirob manbaiga aylanishi mumkin. Bunday badiiy detallar orqali muallif katta ruhiy holatni keng izohsiz, ixcham va ta’sirchan tarzda ifodalaydi.

Demak, milliy koloritning kuchi detalning ko‘pligida emas, balki uning mazmuniy vazifasidadir. Har bir urf-odat, nutqiy birlik yoki makon tasviri qahramonning ruhiy holati bilan uzviy bog‘langanida, asarning badiiy yaxlitligi kuchayadi.

ZAMONAVIY QISSALARDA MILLIYLIK VA SHAXSIYLIK MASALASI

Zamonaviy qissalarda qahramon ko‘pincha bir-biriga zid talablar orasida qoladi: bir tomondan, u oilasi va jamiyat qadriyatlarini hurmat qiladi; ikkinchi tomondan, shaxsiy baxti, kasbiy maqsadi yoki mustaqil qarorini amalga oshirishga intiladi. Ana shu holat milliy koloritning ruhiy tasvirdagi faol vazifasini namoyon etadi. Qahramonning tanlovi orqali asarda an’ana va yangilanish, burch va istak, jamoaviylik va individuallik munosabatlari yoritiladi.

Bunday asarlarni tahlil qilishda milliylikni o‘zgarmas va bir xil hodisa sifatida talqin qilishdan qochish kerak. Turli avlodlar, hududlar va ijtimoiy tajribaga ega qahramonlar bir xil qadriyatni turlicha tushunishi mumkin. Shu bois ruhiy tasvir milliy koloritning ichki rang-barangligini, qadriyatlar atrofidagi bahs va kelishuvlarni ham ko‘rsatadi.

Mavzuni aniq badiiy asarlar asosida chuqur o‘rganishda zamonaviy o‘zbek qissalaridan tanlangan matnlar, personajlarning nutqi, ichki monologi, muhim epizodlar va badiiy detallar alohida qiyosiy tahlil qilinishi zarur. Bu yondashuv umumiy nazariy mulohazalarni matn dalillari bilan mustahkamlaydi.

XULOSA

Zamonaviy o‘zbek qissalarida milliy kolorit qahramonning ruhiy olamini ochishda muhim badiiy vosita hisoblanadi. Oila, mahalla, urf-odatlar, til, xalqona tafakkur va xotira unsurlari personajning dunyoqarashi hamda ma’naviy tanlovlariga ta’sir ko‘rsatadi. Ular orqali qahramonning ichki ziddiyatlari, jamiyat bilan munosabati va o‘zligini anglash jarayoni yoritiladi.

Milliy koloritning samarali badiiy talqini tashqi milliy belgilarni sanab o‘tish bilangina cheklanmaydi. Bu belgilar qahramonning kechinmalari bilan uyg‘unlashgandagina ruhiy tasvir chuqurlashadi. Shuning uchun zamonaviy qissalarni o‘rganishda milliy muhit va personaj psixologiyasini yaxlit holda tahlil qilish, muayyan asarlardan aniq misollar keltirish hamda matn dalillarini nashr ma’lumotlari bilan tekshirish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent: Fan.
2. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. — Toshkent: O‘zbekiston.
3. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. — Toshkent: O‘qituvchi.
4. Bakhtin M. M. The Dialogic Imagination: Four Essays. — Austin: University of Texas Press, 1981.
5. Genette G. Palimpsests: Literature in the Second Degree. — Lincoln: University of Nebraska Press, 1997.